

MANGOLD ONALIK MATERIALLARINI KO'CHIRIB O'TKAZMASDAN URUG' YETISHTIRISHNING AFZALLIKLARI

Rasulova Gulorom Rasul qizi

Sabzavot, poliz ekinlari va kartoshkachilik ilmiy-tadqiqot instituti
mustaqil tadqiqotchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.21102090>

Annotatsiya. Mazkur maqolada mangold-barg lavlagining onalik materiallarini ko'chirib o'tkazmasdan (bevosita dalada qoldirish yoki to'g'ridan-to'g'ri ekish asosida) urug' yetishtirish texnologiyasining ilmiy asoslari va afzalliklari tahlil qilingan. Ushbu usulning biologik, agrotexnik, iqtisodiy hamda seleksion samaradorligi ilmiy adabiyotlar asosida yoritilgan. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ko'chirib o'tkazmasdan urug' yetishtirish mehnat sarfini kamaytiradi, o'simliklarning tabiiy rivojlanishini ta'minlaydi, ildiz tizimining shikastlanishini oldini oladi hamda urug' hosildorligi va sifat ko'rsatkichlarini yaxshilaydi.

Kalit so'zlar: mangold, urug'chilik, onalik material, bevosita ekish, ko'chirib o'tkazmasdan urug' yetishtirish, urug' sifati, seleksiya, adaptivlik.

Kirish. Mangold dunyo sabzavotchiligida oziq-ovqat, parhezboq hamda funksional mahsulot sifatida tobora keng tarqalib bormoqda. Barg va bandlarining vitaminlar, mineral moddalar, antioksidantlar hamda biologik faol birikmalarga boyligi sababli uning ekin maydonlari yildan-yilga kengaymoqda. Shu bilan birga sifatli urug' ishlab chiqarish mangold yetishtirishning asosiy bo'g'inlaridan biri hisoblanadi.

Urug'chilik amaliyotida ikkita asosiy usul: onalik ildizmevalarni qazib olib qayta ekish (ko'chirib o'tkazish) va onalik materiallarini ko'chirib o'tkazmasdan urug' yetishtirish usullari qo'llaniladi:

Ko'chirib o'tkazmasdan urug' yetishtirishning biologik asoslari. Mangold ikki yillik o'simlik hisoblanadi. Birinchi vegetatsiya davrida barg to'plami va ildiz tizimi shakllanadi, ikkinchi yilda esa generativ organlar rivojlanib urug' hosil qiladi. Ko'chirib o'tkazish jarayonida ildizning asosiy qismi shikastlanadi. Natijada suv almashinuvi vaqtincha buziladi, oziq moddalarning harakati sekinlashadi, o'simlik stress holatiga tushadi, generativ rivojlanish kechikadi.

Ko'chirib o'tkazmasdan urug' yetishtirishda esa o'simlik vegetatsiyani uzluksiz davom ettiradi. Ildiz tizimi buzilmaganligi sababli fiziologik jarayonlar tabiiy kechadi. Fotosintez mahsulotlari bevosita generativ organlarning rivojlanishiga yo'naltiriladi.

Ilmiy kuzatishlarga ko'ra, transplantatsiya stressi kuzatilmagan o'simliklarda gullash 5–10 kun ertaroq boshlanadi va urug'larning pishishi ham bir maromda kechadi.

Agrotexnik afzalliklari. Ko'chirib o'tkazmasdan urug' yetishtirish texnologiyasining eng muhim ustunligi agrotexnik tadbirlarning qisqarishidir.

An'anaviy usulda onalik ildizlarni qazib olish, saralash, saqlash, qish davomida nazorat qilish, qayta tashish, yana ekish tadbirlari o'tkaziladi. Har bir tadbir qo'shimcha xarajat va mehnat talab qiladi. Bevosita usulda esa bu jarayonlarning aksariyati bajarilmaydi. Natijada yoqilg'i sarfi kamayadi, texnika ishlash vaqti qisqaradi, mexanizatsiya xarajatlari kamayadi, ishchi kuchiga ehtiyoj pasayadi.

Ayrim ilmiy tadqiqotlarda umumiy ishlab chiqarish xarajatlari 20–35 % gacha kamayishi qayd etilgan. Mangold kuchli o'q ildiz hosil qiluvchi o'simlik hisoblanadi. Ko'chirib o'tkazishda asosiy ildiz kesiladi, yon ildizlar uziladi, yangi ildizlarning hosil bo'lishi uchun energiya

sarflanadi. Bu esa generativ organlar rivojlanishiga ajratilishi lozim bo'lgan oziqa moddalarining bir qismini ildiz tiklanishiga yo'naltiradi. Ko'chirib o'tkazmasdan o'stirilgan o'simliklarda esa ildizlarning tabiiy rivojlanishi saqlanadi, suv bilan ta'minlanish yaxshilanadi, mineral elementlar o'zlashtirilishi ortadi, qurg'oqchilikka chidamlilik kuchayadi.

Natijada urug' hosili barqarorroq shakllanadi.

Urug' hosildorligiga ta'siri. Tajribalarimizda ko'chirib o'tkazmasdan o'stirilgan o'simliklarda urug' poyalarining soni ortdi, yon shoxlanish yaxshilandi, gul to'plamlari ko'paydi, urug' hosili yuqoriladi. Fotosintetik apparatning uzoqroq faol ishlashi sababli assimilatlar ko'proq urug'larga yo'naltiriladi. Natijada, 1000 dona urug' massasi ortdi, urug'larning to'laligi yaxshilandi, laboratoriya unuvchanligi yuqori bo'ladi, urug' energiyasi kuchayadi. Bu esa keyingi ekinlarda bir tekis unib chiqishni ta'minlaydi.

Seleksiya nuqtai nazaridan afzalliklari. Mangold seleksiyasida yuqori hosildor, ekologik moslashuvchan va morfologik jihatdan barqaror genotiplarni ajratish muhim hisoblanadi. Ko'chirib o'tkazish o'simlikka qo'shimcha stress yuklaydi. Buning natijasida esa fenotipik belgilarni o'zgartirishi, generativ rivojlanishni kechiktirishi, seleksion baholash aniqligini pasaytirishi mumkin.

Ko'chirib o'tkazmasdan yetishtirish esa genotipning haqiqiy biologik imkoniyatlarini namoyon etishga yordam beradi. Natijada adaptivlik to'g'ri baholanadi, irsiy belgilar aniq kuzatiladi, seleksiya samaradorligi oshadi.

Xulosa. Mangold onalik materiallarini ko'chirib o'tkazmasdan urug' yetishtirish zamonaviy resurs tejankor urug'chilik texnologiyalarining muhim yo'nalishlaridan biridir. Ushbu usul ildiz tizimining tabiiy holatini saqlab qolishi, o'simliklarning stresssiz rivojlanishini ta'minlashi, agrotexnik xarajatlarni kamaytirishi va urug' hosildorligi hamda sifatini oshirishi bilan ajralib turadi. Bundan tashqari, seleksiya ishlarida genotiplarning haqiqiy adaptiv imkoniyatlarini baholash uchun qulay sharoit yaratadi. O'zbekistonning sug'oriladigan dehqonchilik sharoitida mazkur texnologiyani joriy etish urug'chilikning iqtisodiy samaradorligini oshirish, sifatli urug' ishlab chiqarish hajmini kengaytirish hamda mahalliy seleksiya navlarini tezroq amaliyotga tatbiq etishga xizmat qiladi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. George R.A.T. *Vegetable Seed Production*. 3rd Edition. CABI Publishing, 2009.
2. Copeland L.O., McDonald M.B. *Principles of Seed Science and Technology*. Springer, 2012.
3. Ellis R.H., Roberts E.H. Seed production and seed quality in vegetable crops. Seed Science Research.
4. Rubatzky V.E., Yamaguchi M. *World Vegetables: Principles, Production and Nutritive Values*. Springer.
5. OECD. *Seed Schemes for the Varietal Certification of Seed Moving in International Trade*. Paris.
6. ISTA. *International Rules for Seed Testing*. Bassersdorf, Switzerland.
7. FAO. *Good Practices for Vegetable Seed Production*. Rome.
8. Becker-Dillingen J. *Handbuch des gesamten Gemüseaues*. Berlin.
9. Vilmorin-Andrieux. *The Vegetable Garden*. Paris.
10. Dzyubenko N.I. va boshqalar. Sabzavot ekinlari seleksiyasi va urug'chiligi bo'yicha ilmiy ishlanmalar.